

Keywords: Leadership, leader, responsibility, success, personality psychology, human values.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2014

УДК 378.159.01

Болдирєв К. В.

м. Харків, Україна

ЛІДЕРСЬКИЙ АСПЕКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Розкриваючи місце лідерських якостей в системі професійно-педагогічної підготовки, нами було з'ясовано, що взагалі проблема лідерства визначилася багато століть тому. Ще за часи античності провідні мислителі, зокрема Платон, намагалися виділити характерні риси, завдяки яким особистість могла б стати видатною історичною постаттю. Свої думки щодо сутності лідерських якостей пізніше висловлювали І. Гете, А. Адлер, К. Юнг та інші відомі науковці, суспільні діячі.

Значний внесок у дослідження феномену лідерства було зроблено на початку ХХ ст. у рамках теорії управління, причому проблема лідерства вивчалася в контексті підвищення ефективного керівництва. Пізніше, з 30-х рр., розпочалися системні дослідження в галузі лідерства як сфери менеджменту. Провідною метою стало виявлення типових властивостей успішних лідерів.

Екскурс в історію дав підстави стверджувати, що тривалий час у розвинених країнах концепції лідерства головним чином розвивалися в рамках теорії менеджменту, а поняття лідерства та керівництва (управління) ототожнювалися. Пізніше у використанні цих термінів з'явилися істотні відмінності. Більшість сучасних науковців (А. Карпов, С. Керр, Р. Кричевський, Ф.С. Файм, Дж. Хаус та ін.) вважають, що управління – це розумовий і фізичний процес, під час якого підлеглі виконують приписані керівником офіційні доручення. Лідерство – це процес, за допомогою якого одна особа впливає на членів групи. Головна відмінність між керівництвом та лідерством впливає з того факту, що ці феномени діють у різних структурах: керівництво – у формальній, а лідерство – у неформальній структурі.

Розкриваючи специфіку виявлення лідерства в професійній педагогічній діяльності, відзначаємо, що кожний педагог виступає формальним керівником в силу специфіки своєї професійної діяльності.

Тому стиль його управлінської діяльності повинен відрізнятися високою гнучкістю та мобільністю [1].

Реалізація основних функцій лідерства в царині освіти теж має свої особливості. Як відомо, однією з найважливіших функцій неформальних лідерів є компенсаторська, яка виявляється в ліквідуванні недоліків у діяльності офіційних керівників. Суттєвою функцією є також персоніфікація функціонально-рольових відносин, коли лідер виступає своєрідним емоційним центром для інших людей. Виявлення вказаних лідерських функцій у педагогічній діяльності має значні обмеження. Так, учитель як формальний лідер та його підлеглі відрізняються не тільки різним офіційним положенням у класі. Головна відмінність їхнього статусу пов'язана із різницею у віці, життєвому досвіді, ступені усталеності особистих переконань. Викладач має більш широкі можливості у використанні різних засобів впливу на становлення особистості молодої людини. Тому відстоюючи ідею про партнерські відносини між вчителем і дітьми у навчально-виховному процесі, відзначаємо, що вони не можуть бути повноцінно рівнозначними, провідна роль у розвитку взаємовідносин належить педагогу.

Викладач сьогодні, зазначається в Концепції національного виховання, повинен бути професіоналом, здатним до багатоваріативності педагогічної дії, прогнозування можливих результатів, володіти прийомами аналізу і самоконтролю, вміти педагогічно осмислити нові соціально-економічні умови виховання, реалії ринкових взаємовідносин, оцінити нові тенденції з позицій педагогічної діяльності, аби не дати ні політиці, ні ринку вивищитися над педагогікою.

Як зазначає С. Д. Якушева, професійна компетентність педагога представляє собою особисті якості педагога, які дозволяють йому ефективно вирішувати педагогічні задачі, власноруч сформульовані, або сформульовані адміністрацією учбового закладу. Психолого-педагогічні і спеціальні знання – необхідна, але аж ніяк не достатня умова формування професійної компетентності педагога. Багато з них, зокрема теоретико-практичні і методичні знання, є лише передумовою інтелектуальних і практичних навчань і навичок. Структура професійної компетентності педагога складається з його педагогічних вмінь, які становлять сукупність найрізноманітніших дій педагога, які перш за все співвідносяться з функціями педагогічної діяльності та значною мірою впливають на індивідуально-психологічні особливості викладача [4]. визначає компетентність, як індивідуальну характеристику ступеню відповідності вимогам професії. Вона пропонує такі її характеристики:

- спеціальна компетентність – володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;
- соціальна компетентність – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, а також прийнятими в даній професії прийомами професійного спілкування; соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці;
- особистісна компетентність – володіння прийомами особистісного самовираження й саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості;
- індивідуальна компетентність – володіння прийомами самореалізації і розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного зростання, здатність до індивідуального самозбереження.

На початку ХХ століття у вітчизняній літературі намітилась тенденція створення так званого реального ідеалу викладача, згідно з яким ідеальним вважався вчитель, який повинен бути духовно довершеною особистістю, комунікабельним, високоморальним, професіоналом своєї справи, широко ерудованим. В цьому контексті перед вчителем ставилися завдання знати історію, мову, культуру і традиції рідного народу, мати чітку громадянську позицію, працювати над пробудженням національної і політичної свідомості вихованців (Г. Ващенко). Особистий потенціал педагога включає кілька компонентів. Інтелектуальний компонент полягає в поінформованості у питаннях освітніх технологій як традиційних, так й інноваційних, розумінні їх концептуального ядра. Дієво-практичний компонент – це володіння набором дидактичних методів, прийомів та організаційних форм, що складають основу професійної майстерності; надбання власної педагогічної техніки, що виробилася в індивідуальній професійній діяльності і стала змістовою характеристикою особистого досвіду; навчально-методичний супровід викладання предмету, підготовленому власноруч або нагромадженому в процесі роботи [5].

Отже, педагогічна діяльність насамперед передбачає у її суб'єкта вміння ставити і вирішувати завдання перетворення (зміни, розвитку) і вишукування нових засобів і способів вирішення цих завдань. Людині професіональної схеми «педагог» властиві такі професійні вміння:

- 1) уміння керувати, вчити, виховувати, "здійснювати корисні дії з обслуговування різних потреб людей",
- 2) вміння слухати і вислуховувати;
- 3) широкий кругозір;

- 4) мовна (комунікативна) культура;
- 5) душевна спрямованість розуму, спостережливість до проявів почуттів, розуму і характеру людини, до її поведінки, уміння або здатність подумки уявити, змоделювати саме його внутрішній світ, а не приписувати йому свій власний або інший, знайомий з досвіду;
- 6) проектувальний підхід до людини, заснований на впевненості, що людина завжди може стати краще;
- 7) здатність співчуття;
- 8) спостережливість;
- 9) глибока і оптимістична переконаність у правильності ідеї служіння народу в цілому;
- 10) вирішення нестандартних ситуацій;
- 11) високий ступінь саморегуляції;

Розглянемо особистісні якості викладача іноземних мов, які забезпечують успіх його діяльності.

Перша властивість об'єктивного характеру полягає у ступені знань вчителів викладати предмет, в ступені наукової підготовки з іноземних мов, з основних та родинних дисциплін, в широкому сенсі освіти; у знайомстві з методологією предмета, загальними дидактичними принципами, в знанні індивідуальних та вікових особливостей студентів;

Друга властивість – суб'єктивного характеру і полягає вона у викладацькому мистецтві, педагогічному таланті і творчості. Ця властивість включає і педагогічний такт, і педагогічну самостійність, і педагогічне мистецтво. Педагог повинен бути самостійним, вільним творцем, який сам завжди в русі, в пошуку, у стані саморозвитку.

Всі сучасні дослідники відзначають, що любов до своїх підопічних слід вважати найважливішою особистісною та професійною рисою вчителя, без чого неможлива ефективна педагогічна діяльність.

Сучасні науковці часто також відзначають, що педагог повинен володіти мистецтвом вирішення педагогічних конфліктів. Конфліктологічна компетентність включає в себе такі компоненти: компонент гностики – знання про причини виникнення конфліктів, закономірностей його розвитку, особливостей поведінки та психологічних характеристик конфліктних осіб; регулятивний (конструктивний) компонент - уміння впливати на думку опонента, розв'язувати конфлікт на справедливій та конструктивній основі; проектувальний компонент – уміння передбачати поведінку опонентів у конфлікті на основі наявних знань; статусний компонент для рефлексії – розвинена організація діяльності й стосунків, рефлексія власної

поведінки та спілкування; нормативний компонент – знання корпоративних етичних норм поведінки та стосунків.

Емоційно-особистісний компонент визначається пристосуванням своїх професійних можливостей до контингенту аудиторії, врахуванням індивідуальних запитів учнів, особистим досвідом спілкування з ними; характерними рисами вдачі (темперамент, інтуїція, акторські та організаторські здібності), що підсилюють дієвий вияв професійних умінь. Суспільний ідеал вчителя нерозривно пов'язаний із формуванням педагогом власного позитивного іміджу. Педагог повинен володіти технологією іміджування і постійно працювати над її вдосконаленням. Це безпосередньо торкається його професійної компетенції і є суттєвим показником індивідуальної педагогічної майстерності. Важливим критерієм гарного іміджу є зовнішній вигляд. Зовні педагог повинен виглядати охайно, не надто яскраво і строкато, але й не занадто похмуро і сіро.

Отже разом із розвитком вимог до сучасної особистості викладача виокремлюється лідерський аспект у педагогічній діяльності, як окрема наукова одиниця. Підґрунтям моделювання педагогічного образу викладача, як лідера, виступають філософські концепції про ідеал людини – мудрої, доброї та справедливої, здатної передати свої знання, виховати високі духовні якості. В основі цього ідеалу містилися, послідовно змінюючи одне одного, роздуми про людину античних мислителів, філософів середніх віків, епохи Відродження, нового і новітнього часу, класичних та модернізаційних філософських систем.

Студенти цінують такі якості педагога, як глибокі фахові знання, загальна ерудиція, логіка мислення, критичний підхід до розв'язання проблем, переконаність, власна точка зору, принциповість, чітка громадянська позиція, вміння спілкуватися, почуття гумору.

Нові вимоги до особистості викладача іноземної мови диктуються процесами, об'єднаними таким фундаментальним поняттям, як глобалізація. Їх суть – в універсалізації вимог, підвищенні якості освітніх послуг, прозорості функціонування знання й методик моніторингу його освоєння на рівні навчально-виховного процесу тощо. Нині педагогові мають бути притаманні такі риси, як толерантність, демократизм, розуміння студента і повага до нього, полікультурність і відкритість у спілкуванні [6].

Суттєві трансформації відбуваються в особистісному «обличчі» викладача, зокрема й іноземних мов, як реакція на вимоги інформаційної революції, котрі змінюють місце і роль педагога в

навчально-виховному процесі. Він перестає бути єдиним або основним джерелом знань.

Для визначення оптимальної типології лідерських якостей, які доцільно формувати у майбутнього вчителя іноземної мови, нами була спочатку встановлена сутність понять «якість» та «якість особистості». У науковій літературі якість визначається як найбільш істотна властивість, яка надає будь-якому феномену визначеність. Відомі вчені (В. Крутецький, В. Мерлін, К. Платонов та ін.) тлумачили якості особистості як усталену сукупність її властивостей та рис. На основі аналізу науково-педагогічних праць ми дійшли висновку, що лідерські якості є різновидом соціально-психологічних властивостей особистості, оскільки вони дійсно відображають ставлення до людей і суспільства взагалі й виявляються в її суспільній поведінці та вчинках. Формування лідерських якостей повинно стати стрижневим напрямом у підготовці майбутнього вчителя, бо зазначені якості присутні в усіх компонентах підготовки педагога.

Існує чотири основні групи лідерських якостей вчителя: організаторсько-ділові, емоційно-комунікативні, інтелектуально-креативні та морально-вольові. До групи лідерських якостей відносяться і специфічно лідерські якості (наприклад, рішучість, активність, дієвість та ін.), і ті, які традиційно відносилися до інших груп. Розподіл лідерських якостей на чотири групи є значною мірою умовною процедурою. Багато з визначених якостей не є суцільно специфічними для конкретної групи, їх можна за певних умов віднести й до іншої групи. Особливість підходу полягає в тому, що ми ведемо мову не про окремі лідерські якості, а про групи. Саме такий підхід дозволяє найбільш повно забезпечувати особистісно-професійний розвиток кожного студента. Для успішної взаємодії лідера з іншими людьми від нього вимагається водночас виявлення якостей з усіх чотирьох груп, але найбільш ефективно формуються ті якості групи, які в найбільшій мірі відповідають суб'єктному досвіду студента. Гармонійне поєднання якостей з усіх вказаних груп забезпечує ефективну взаємодію педагога з дітьми.

Отже, виявлення лідерських якостей педагога дозволяє створити оптимальні умови для розвитку кожної особистості, врахування її індивідуальних інтересів і потреб, вдосконалення усіх аспектів педагогічної взаємодії з дітьми. Одним з важливих шляхів формування лідерських здібностей у викладача іноземної мови є самоосвіта.

Суть самоосвіти полягає в оволодінні педагогом технікою і культурою розумової праці, умінні оптимально вирішувати проблеми, самостійно

працювати над власним професіоналізмом для підвищення результативності педагогічної діяльності, що виявляється в якісних змінах особистісного розвитку вихованців. У педагогічній теорії виділяються чотири рівня самоосвіти. Знаючи характерні особливості кожного з них, педагог зможе визначити свій індивідуальний рівень, що в свою чергу, дасть можливість об'єктивно підійти до самооцінки себе як професіонала.

Перший рівень – низький. Діяльність педагога, що знаходиться на даному рівні, характеризується спонтанним, позасистемним самоосвітою, часто під впливом зовнішніх обставин (наприклад, напередодні перевірки), за відсутності у нього необхідної освітньої культури.

Для педагога, що знаходиться на другому рівні – середньому, характерно ситуативне самоосвіта на тлі інтересу до нової інформації, процесу пізнання, задоволенню своїх пізнавальних потреб.

Третій рівень – високий. Педагогів цього рівня відрізняє систематична цілеспрямована самоосвіта, здійснювана на основі оволодіння технологією даного виду діяльності (запозиченої і адаптованої, авторської).

Найвищий рівень самоосвіти характерний для таких педагогів, яким даний вид діяльності видається постійною життєвою потребою, і він носить найчастіше дослідницький характер.

Однією з педагогічних умов, які сприятимуть ефективному формуванню лідерських якостей майбутніх педагогів є урахування специфіки формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності. У процесі її організації дії викладача і студентів суворо не обмежуються часовими і змістовними рамками, що дозволяє створювати робочу обстановку, максимально наближену до роботи школи. Участь майбутніх учителів у підготовці і проведенні різноманітних колективних навчально-виховних заходів в рамках клубу «Лідер» (диспутів, конференцій, КВН, «усних журналів», зустрічей з досвідченими вчителями тощо) ефективно впливає на формування в майбутніх фахівців усіх визначених груп лідерських якостей: інтелектуально-креативних, морально-вольових, організаційно-ділових і емоційно-комунікативних. Другою педагогічною умовою, яка дозволяє підвищити ефективність педагогічної взаємодії зі студентами, є розвиток в них стійкої мотивації до формування їхніх лідерських якостей, що стимулює потребу в їхньому постійному розвитку. Функціонування вказаної умови забезпечується через використання різноманітних педагогічних методів: пояснення ролі кожної з

визначених груп лідерських якостей в професійній діяльності педагога, використання ділових ігор, створення виховних ситуацій та ін., а також певних методів, які сприятливо впливають на розвиток мотивації студентів щодо розвитку лідерських якостей з конкретної групи, а саме: інтелектуально-креативних якостей – використання вправ з підвищення розумової мобільності, розвитку аналітичних здібностей особистості, «мозкові атаки», дебати тощо, морально-вольових якостей – розв'язання педагогічних задач, ознайомлення із засобами вирішення конфліктних ситуацій, уникнення і попередження дистресового стану та ін., організаційно-ділових якостей – сумісна робота студентів у рамках малих груп, метод проектів тощо, емоційно-комунікативних якостей – спеціальні тренінги, використання різноманітних вправ з техніки мовлення та ін.[2]. Третя умова – стимулювання рефлексивного ставлення до процесу формування лідерських якостей – забезпечує формування в студентів усвідомленого відношення до процесу їхнього вдосконалення. Реалізація даної умови відбувається через організацію постійного самопостереження майбутніх вчителів з фіксацією отриманих результатів у спеціальному щоденнику самопостережень, моделювання за допомогою НЛП, використання спеціальних тестів і методик для самооцінки лідерських якостей тощо.

Отже, виявлення лідерських якостей педагога дозволяє створити оптимальні умови для розвитку кожної особистості, врахування її індивідуальних інтересів і потреб, вдосконалення усіх аспектів педагогічної взаємодії з дітьми.

Література: 1. Занина Л. В., Основы педагогического мастерства./ Занина Л. В. Меньшикова Н. П. – Р. н/Д: Феникс, 2003. – 288 с. – Серия «Учебники, учебные пособия». 2. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастерства производственного обучения – М.: Высшая школа, 1990. – 198с. 3. Зимняя И. А. Педагогическая психология Режим доступа <http://www.alleng.ru/d/psy/psy069.htm> 4. «Профессиональная компетентность преподавателя лингвистических дисциплин» матеріали міжнародної інтернет-конференції. Режим доступа http://conference.osu.ru/assets/files/conf_info/conf6/20.pdf 5. Дудина Н.Д. (Долгополова Н.Д.) Практика развития идеальных педагогических представлений [Текст] /Н.Д.Дудина (Н.Д. Долгополова)//Человек и общество: на рубеже тысячелетий: международный сборник научных трудов. – Выпуск XLIII. – Воронеж: ВГПУ, 2009. – С. 260 –268. – 0,4 п.л. 6. Якушева С.Д. Профессиональная компетентность, как условие развития мастерства педагога

[Електронний ресурс] Матеріали заочної науково-практичної конференції «Проблеми і перспективи розвитку педагогіки і психології» (Новосибірськ, 24 жовтня 2011 г.) / НП «Сибірська асоціація консультантів» – Режим доступу до матеріалу. <http://sibac.info/2011-07-08-03-27-51/221-2011-08-30-07-22-01>

Bibliography (transliterated): 1. Zanina L. V., Osnovy pedagogicheskogo masterstva./ Zanina L. V Men'shikova N. P. – R. n/D: Feniks, 2003. – 288 s. – Serija «Uchebniki, uchebnye posobija». 2. Kuz'mina N.V. Professionalizm lichnosti prepodavatelja i masterstva proizvodstvennogo obuchenija – M.: Vysshaja shkola, 1990. – 198s. 3. Zimnjaja I. A. Pedagogicheskaja psihologija Rezhim dostupu do materialu <http://www.alleng.ru/d/psy/psy069.htm> 4. «Professional'naja kompetentnost' prepodavatelja lingvisticheskikh disciplin» materialy mizhnarodnoj internet-konferencii. Rezhim dostupu http://conference.osu.ru/assets/files/conf_info/conf6/20.pdf 5. Dudina N.D. (Dolgopolova N.D.) Praktika razvitija ideal'nyh pedagogicheskikh predstavlenij [Tekst] /N.D.Dudina (N.D. Dolgopolova)//Chelovek i obshhestvo: na rubezhe tysjacheletij: mezhdunarodnyj sbornik nauchnyh trudov. – Vypusk XLIII. – Voronezh: VGPU, 2009. – S. 260 –268. – 0,4 p.l. 6. Jakusheva S.D. Professional'naja kompetentnost', kak uslovie razvitija masterstva pedagoga [Elektronnij resurs]Materialy zaochnoj naučno-praktičeskoj konferencii «Problemy i perspektivy razvitija pedagogiki i psihologii» (Novosibirsk, 24 oktjabrja 2011 g.) /NP «Sibirskaja asociacija konsul'tantov» – Rezhim dostupu do materialu. <http://sibac.info/2011-07-08-03-27-51/221-2011-08-30-07-22-01>

Болдирев К. В.

ЛІДЕРСЬКИЙ АСПЕКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Реалізація основних функцій лідерства в царині освіти має свої особливості. Суттєвою функцією є персоніфікація функціонально-рольових відносин, коли лідер виступає центром для інших людей. Виявлення вказаних лідерських функцій у педагогічній діяльності є основним питанням дослідження. Однією з педагогічних умов, які сприятимуть ефективному формуванню лідерських якостей майбутніх педагогів є урахування специфіки формування лідерських якостей майбутніх учителів, те як формальний лідер та його підлеглі відрізняються положенням у аудиторії. Головна відмінність їхнього

статусу пов'язана із різницею у віці, життєвому досвіді, ступені усталеності особистих переконань.

Ключові слова: Лідерський аспект, педагогічна діяльність, особистість викладача, професійна компетентність викладача іноземних мов

Болдырев К. В.

ЛИДЕРСКИЙ АСПЕКТ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Реализация основных функций лидерства в области образования имеет свои особенности. Существенной функцией является персонификация функционально-ролевых отношений, когда лидер выступает центром для других людей. Выявление указанных лидерских функций в педагогической деятельности является основным вопросом исследования. Одной из педагогических условий, способствующих эффективному формированию лидерских качеств будущих педагогов является учет специфики формирования лидерских качеств будущих учителей, то как формальный лидер и его подчиненные отличаются положением в аудитории. Главное отличие их статуса связана с разницей в возрасте, жизненном опыте, степени устойчивости личных убеждений.

Ключевые слова: Лидерский аспект, педагогическая деятельность, личность преподавателя, профессиональная компетентность преподавателя иностранных языков

Boldurev K.

LEADERSHIP ASPECT OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE TEACHER IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

The implementation of the basic functions of leadership in education is different. An important feature is the personification of functional-role relationships when the leader acts as a hub for other people. Detection of these leadership functions in educational activities is the main research question. One of the pedagogical conditions that lead to effective development of leadership skills of future teachers is peculiarly forming leadership skills of future teachers how formal leader and his subordinate position in different audiences. The main difference between their status is associated with differences in age, life experience, degree of sustainability personal beliefs.

Keywords: Leadership aspect, teaching activities, teacher identity, professional competence of teachers of foreign languages